

О. В. Ткачукаспірант наукової лабораторії з проблем протидії злочинності
Навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ

СУСПІЛЬНІ ВІДНОСИНИ У СФЕРІ ОБОРОННИХ ЗАКУПІВЕЛЬ ЯК ОБ'ЄКТ ПРОТИПРАВНИХ ПОСЯГАНЬ

З початку повномасштабного вторгнення рф в нашу країну відбулося різке збільшення обсягу фінансування оборонного бюджету й потреб армії як в товарах, так і в роботах та послугах, що обумовило надпривабливість сфери оборонних закупівель для правопорушників. В науці виділяються два підходи до визначення поняття «сфера оборонних закупівель»: як сукупність взаємозв'язків та взаємозалежностей між учасниками процесу закупівель та як процес, за допомогою якого влада у сфері оборони набуває різноманітні товари, послуги чи роботи. Загалом сфера оборонних закупівель спрямована на забезпечення відповідного рівня національної безпеки, захисту державного суверенітету та територіальної цілісності. Її основні завдання – створення належних умов придбання товарів, робіт і послуг для забезпечення національної безпеки і оборони за найбільш ефективного та прозорого витрачання державних коштів. Оборонні закупівлі здійснюються певними етапами, якими є формування та ведення електронного реєстру учасників закупівель; відбір виконавців закупівель та розміщення оборонних закупівель; укладення державних контрактів за закупівлями; виконання оборонних закупівель; коригування оборонних закупівель; здійснення контролю за виконанням оборонних закупівель та складення звітів про їх виконання. Частину етапів оборонних закупівель, які відбувались за мирних часів, було призупинено: планування оборонних закупівель та здійснення маркетингових досліджень ринку; розроблення показників та складання планів оборонних закупівель; формування пропозицій та затвердження зведеного трирічного плану закупівель (для закритих закупівель). Також під час воєнного стану відбулися суттєві законодавчі зміни, що дозволили спростити оборонні закупівлі, що, у свою чергу, призвело до підвищення ризику протиправних посягань на суспільні відносини у зазначеній сфері. Ефективності забезпечення безпеки суспільних відносин у сфері оборонних закупівель та її здатності протистояти різноманітним загрозам сприятиме її осучаснення з врахуванням позитивного досвіду провідних країн світу у досліджуваній сфері.

Ключові слова: оборонні закупівлі, публічні закупівлі, протиправні посягання, бюджетні кошти, державний бюджет, кримінальні посягання.

Постановка проблеми. Сьогодні Україна героїчно протистоїть повномасштабній російській агресії. З початку повномасштабного вторгнення рф в нашу країну відбулося різке збільшення обсягу фінансування оборонного бюджету й потреб армії як в товарах, так і в роботах та послугах. Збільшені обсяги фінансування, відповідно, призвели до збільшення кількості процедур оборонних закупівель. На теперішній час до сфери оборонних закупівель залучені сотні мільярдів гривень. Саме це обумовлює надпривабливість зазначеної сфери для правопорушників, які вигадуючи нові схеми та вдосконалюючи вже існуючі намагаються незаконно збагатитись в ході проведення публічних закупівель. Крім того, зараз відбуваються динамічні зміни законодавства

як реакція держави на потреби воєнного часу, що призводить до зміни практики та підходів до застосування законодавства у сфері публічних закупівель, загалом, та оборонних закупівель, зокрема. Водночас, непоодинокі випадки неоднозначного тлумачення законодавства у сфері оборонних закупівель та, відповідно, неефективного правозастосування.

Навіть за мирних часів функціонування держави без чітко організованої системи державних закупівель неможливе. А в умовах протидії збройній агресії рф проти України це стало одним із найпріоритетніших напрямів діяльності правоохоронних органів. Повномасштабна збройна агресія рф та введення воєнного стану спричинило ряд змін у врегулюванні сфери оборонних закупівель, зокрема, фактичну відмову

від проведення закупівель шляхом застосування конкурентних процедур [1]. А це, у свою чергу, створило передумови для активізації протиправної діяльності у зазначеній сфері та, відповідно, збільшення інтенсивності порушень суспільних відносин у сфері оборонних закупівель. Тому з'ясування особливостей згаданих суспільних відносин сприятимуть підвищенню ефективності заходів запобігання протиправних посягань на них.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблематика охорони суспільних відносин у сфері оборонних закупівель на теперішній час досліджується, переважно, в аспекті охорони суспільних відносин у сфері публічних закупівель, частиною якої вони являються. Згадані питання знайшли своє відображення у працях низки вітчизняних науковців, зокрема: Брильов М.О., Дараган В.В., Довгань М.Ю., Коряк В.В., Меденцев А.М., Нагачевський С.В., Сливенко В.Р., Часовар Т.О., Черней А.В. тощо. На відміну від цього особливості кримінально-правової охорони суспільних відносин у сфері оборонних закупівель мають місце лише у поодиноких дослідженнях, що і обумовило вибір напряму наукового пошуку.

Метою статті є окреслення особливостей суспільних відносин у сфері оборонних закупівель як об'єкту протиправних посягань.

Виклад основного матеріалу. Суспільні відносини у сфері оборонних закупівель є надзвичайно вразливими до протиправних посягань. Адже в ній, з одного боку, обертається надвелика кількість фінансових ресурсів, а з іншого – є можливість проводити закупівлі в закритому форматі. Крім того, як відомо кошти, що належать суспільству (йдеться про бюджетні кошти) – не належать нікому, а отже – й контроль за їх використанням нібито й здійснюється багатьма суб'єктами, але його ефективність залишає бажати на краще. Для покращення рівня захисту суспільних відносин у сфері оборонних закупівель важливим є розуміння змістовних особливостей цієї сфери.

В сучасній науці відсутня різноманітність поглядів на зміст дефініції «оборонні закупівлі». Результати узагальнення наукової інформації дозволяють виділити два підходи до визначення поняття «сфера оборонних закупівель», а саме:

– сукупність взаємозв'язків та взаємозалежностей між учасниками процесу закупівель з метою задоволення суспільних потреб, у вигляді забезпечення належного рівня без-

пеки та оборони, через надання та розподіл суспільних благ, а також регулювання економічної діяльності держави [2; 3, с. 50];

– процес, за допомогою якого влада у сфері оборони набуває різноманітні товари, послуги чи роботи, необхідні для виконання своїх обов'язків та завдань (закуповують канцтовари та IT-обладнання для виконання своїх адміністративних обов'язків; здійснюють придбання продовольства для військовослужбовців, послуг з прибирання приміщень, підводні човни, винищувачі, бронетехніку, боєприпаси, ракети та інше військове майно для забезпечення національної безпеки, територіальної цілісності або для виконання інших міжнародних зобов'язань, наприклад, участі в миротворчих операціях за кордоном; також здійснюють закупівлю відповідних послуг з технічного обслуговування, задля постійного та безперебійного підтримання військового майна у готовності до застосування) [4].

Привертає увагу, що доктринальні тлумачення дефініції «оборонні закупівлі» нечисленні. Більше того, окремі науковці пропонують визначення терміну «державне оборонне замовлення», за результатами аналізу якого можна дійти висновку, що під оборонними закупівлями розуміється закупівля та поставки товарів для силових відомств України, що мають потребу в озброєнні, матеріальних засобах та військовій техніці, тощо [5, с. 73].

Усі наведені тлумачення не у повному обсязі відображають змістовне навантаження поняття «оборонні закупівлі». Проте, у чинному законодавстві є унормоване тлумачення поняття «оборонні закупівлі» як здійснення державним замовником закупівель товарів, робіт і послуг, призначених для виконання державних програм у сферах національної безпеки і оборони, а також інших товарів, робіт і послуг для гарантованого забезпечення потреб безпеки і оборони [6]. Але законодавче визначення виглядає дещо перевантаженим дефініціями, які повторюються і не зміцнюють розуміння ключової категорії. Наприклад, визначення поняття оборонні закупівлі через термін «закупівлі» утворює логічну помилку «коло у визначенні», а подвійне повторення слів «товарів, робіт і послуг» не сприяє більш глибокому розкриттю поняття.

Сфера оборонних закупівель спрямована на забезпечення відповідного рівня національної безпеки, захисту державного суверенітету та територіальної цілісності. Відповідно,

її основним завданням є створення належних умов придбання товарів, робіт і послуг для забезпечення національної безпеки і оборони за найбільш ефективного та прозорого витрачання державних коштів.

Дослідники пропонують розглядати виокремлені стадії оборонних закупівель до яких відносять:

- визначення потреби в певних товарах, роботах або послугах (визначення потреби що, у якому обсязі та коли купувати, а також планування необхідних закупівель);

- визначення способів придбання необхідних товарів, робіт або послуг для забезпечення цих потреб (обрання процедури закупівлі, вибір постачальника, дотримання тендерних процедур);

- придбання необхідних товарів, робіт або послуг (укладання договору), управління контрактом, перевірка якості, обсягу та своєчасності постачання предмета контракту тощо [7].

Інші серед етапів виокремлюють наступні: прогнозування та планування обсягів закупівель; регламентація та проведення закупівельних процедур; формування та виконання державного контракту; контроль за здійсненням закупівельних процедур [2].

Проте, на період дії воєнного стану пропонують виділяти наступні етапи оборонних закупівель:

- формування та ведення електронного реєстру учасників закупівель;

- відбір виконавців закупівель та розміщення оборонних закупівель;

- укладення державних контрактів за закупівлями;

- виконання оборонних закупівель;

- коригування оборонних закупівель;

- здійснення контролю за виконанням оборонних закупівель та складення звітів про їх виконання [8].

При цьому авторами наведеної класифікації наголошується, що окремі з етапів було призупинено на період дії воєнного стану, зокрема: планування оборонних закупівель та здійснення маркетингових досліджень ринку; розроблення показників та складання планів оборонних закупівель; формування пропозицій та затвердження зведеного трирічного плану закупівель (для закритих закупівель).

На наш погляд, найбільш оптимальною є перша з наведених класифікацій, до якої пропонуємо додати два етапи з третьої класифікації, а саме: коригування оборонних закупівель;

здійснення контролю за виконанням оборонних закупівель та складення звітів про їх виконання.

Досліджуючи суспільні відносини у сфері оборонних закупівель варто враховувати принципи, на яких вони побудовані. До зазначених принципів відносять:

- своєчасність та відповідність прийнятим рішенням щодо захисту національних інтересів України, забезпечення потреб безпеки і оборони;

- послідовність прийняття та виконання рішень щодо розроблення, закупівлі товарів, робіт і послуг оборонного призначення, систематичність їх виконання;

- конкретність;

- ефективність використання коштів, результативність;

- відкритість та прозорість (крім відомостей, що становлять державну таємницю і розголошення яких може завдати шкоди національній безпеці);

- запобігання корупції, зловживанням та дискримінації;

- цілісність, узгодженість, системність планування та фінансування оборонних закупівель, урахування пріоритетів і обмежень, встановлених державними програмами у сферах національної безпеки і оборони [6].

Зважаючи на те, що оборонні закупівлі є різновидом публічних закупівель, принципи притаманні цій сфері також мають бути дотримані. До таких принципів законодавець відносить:

- добросовісна конкуренція серед учасників;

- максимальна економія, ефективність та пропорційність;

- відкритість та прозорість на всіх стадіях закупівель;

- недискримінація учасників та рівне ставлення до них;

- об'єктивне та неупереджене визначення переможця процедури закупівлі або спрощеної закупівлі;

- запобігання корупційним діям і зловживанням [9].

Отже, принципи оборонних закупівель частково повторюють принципи публічних закупівель, а частково – є специфічними. Але, пріоритетним принципом доцільно визнати відкритість та прозорість оборонних закупівель. Хоча цей принцип не може бути дотриманий у тому випадку, коли інформація про предмет закупівлі має гриф обмеженого доступу.

Ефективність суспільних відносин у сфері оборонних закупівель в Україні, особливо

в умовах воєнного стану та європейської інтеграції, є критично важливою для нашої держави на сьогоднішній день [10, с. 158]. Основними напрямками у підвищенні ефективності сфери оборонних закупівель в умовах воєнного стану є:

- дієва система контролю та прозорості закупівель;
- протидія корупції під час фінансування та їх виконання;
- удосконалення електронної системи фінансування та закупівель;
- зміна системи фінансування;
- удосконалення антикорупційної політики у сфері оборонних закупівель;
- запровадження позитивного міжнародного досвіду у досліджуваній сфері [11, с. 144].

Також Міністерство оборони України акцентує на актуальності наступних напрямів реформування оборонних закупівель, спрямованих на забезпечення прозорості та ефективності використання оборонного бюджету:

- прозорий процес закупівель;
- оптимізація закупівель через Централізовану закупівельну організацію;
- сучасні політики у військово-технічній сфері;
- ефективна система управління життєвим циклом;
- створення системи державного гарантування якості оборонної продукції [12].

Важливу роль у забезпеченні цього відіграє налагоджена система запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються у цій сфері, ефективність якої забезпечить можливість здійснення процедур закупівель без шкоди для принципів публічних закупівель та міжнародних зобов'язань України з врахуванням специфіки оборонних закупівель, зокрема укладення та виконання договорів підряду.

Ефективності суспільних відносин у сфері оборонних закупівель та її здатності протистояти різноманітним загрозам сприятиме її осучаснення з врахуванням позитивного досвіду провідних країн світу у досліджуваній сфері. Взірцевим прикладом стабільності та ефективності функціонування оборонних закупівель є оборонні закупівлі США, які базуються на загальних засадах, якими є:

- організаційне забезпечення державних службовців, залучених до сфери оборонних закупівель уніфікованими правилами їх здійснення (стандартизовані процедури, типові контракти тощо);

- забезпечення однозначності тлумачення нормативних актів та їхня персоніфікованість;

- забезпечення будь-яких потреб виробників оборонної промисловості;

- залучення громадських інститутів до здійснення контрольної-наглядової політики у сфері оборонних закупівель;

- налагодження співпраці між виробниками оборонної промисловості та державними інститутами;

- чітка і логічна структура нормативного забезпечення оборонних закупівель [13, с. 180].

Висновки. Сьогодні, на тлі протистояння повномасштабному вторгненню РФ в Україну, на першому плані постає питання забезпечення обороноздатності нашої держави. Це може відбуватися різними шляхами, основним серед яких є підвищення ефективності використання коштів Державного бюджету України, які виділяються на закупівлю товарів, робіт і послуг оборонного призначення, а також сприяння розвитку науково-технічного й технологічного потенціалу вітчизняного оборонно-промислового комплексу. Суспільні відносини у сфері оборонних закупівель відрізняються своєю структурою та особливостями правового регулювання. Під час воєнного стану відбулися суттєві законодавчі зміни, що дозволили спростити оборонні закупівлі. Проте, це, у свою чергу, призвело до підвищення ризику протиправних посягань на зазначену сферу. Тому, сьогодні суспільні відносини у сфері оборонних закупівель потребують значної уваги з боку держави та підвищеної активності з боку суб'єктів, які забезпечують запобігання загрозам у цій сфері. Зазначене можливо за рахунок підвищення прозорості документів оборонного планування, процедур закупівель, дієвості громадянського та демократичного цивільного контролю, а також зниження корупційних ризиків та запобігання правопорушенням, що вчиняються у сфері оборонних закупівель.

Список використаної літератури:

1. Про схвалення Стратегії реформування системи публічних закупівель на 2024-2026 роки та затвердження операційного плану її реалізації у 2024-2025 роках : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 02 лют. 2024 р. № 76-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/76-2024-%D1%80#Text>
2. Голота О.П. Система державних оборонних закупівель України: теоретичний аспект. *Ефективна економіка*. 2020. № 4. URL : http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/4_2020/74.pdf.

3. Голота О.П. Теоретичні основи понять «державні оборонні закупівлі» та «система державних оборонних закупівель» як складової економічної системи держави. *Modern Economics*. 2020. № 20. С. 47-52.
4. Defence Procurement (2011) SIGMA. Public Procurement Brief 23. URL: https://www.oecd-ilibrary.org/governance/defence-procurement_5js4vmntfz0p-en
5. Повидиш В.В. Державне оборонне замовлення як об'єкт адміністративно-правового забезпечення. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2021. Вип. 6 (41). С. 72-76.
6. Про оборонні закупівлі : Закон України від 17 лип. 2020 р. № 808-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/808-20#Text>
7. Гулак О.В., Артеменко О.В., Світличний О.П. Правовий механізм публічних закупівель в оборонній сфері України. *Академічні візії*. 2023. Вип. 17. URL : <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/228/203>.
8. Запорожець, С., Жежерун, Ю., Зелений, П., Колесник, В., Бритов, Д., & Заєць М. Трансформація системи оборонних закупівель під впливом потреб воєнного стану. *Випробування та сертифікація*. 2023. № 2(2). С. 82-96. URL : <https://doi.org/10.37701/ts.02.2023.10>.
9. Про публічні закупівлі : Закон України від 25 груд. 2015 р. № 922-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19#Text>.
10. Череватий Т.В. Ефективність публічних та оборонних закупівель в Україні: реалії та шляхи оптимізації. *Електронне наукове фахове видання з економічних наук «Modern Economics»*. 2024. № 43. С. 151-159. URL : <https://modecon.mnau.edu.ua/issue/43-2024/cherevatyi.pdf>.
11. Мізіна І.В. Особливості правового регулювання фінансування оборонної сфери в умовах воєнного стану. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2023. № 1. С. 141-145.
12. Реформа оборонних закупівель. Офіційний сайт Міністерства оборони України. URL : <https://www.mil.gov.ua/content/reforms.pdf>
13. Ткач І., Синявський В., Яковчук Є., Рудий М., Корчицький В., Сергієнко Р. Аналіз міжнародного досвіду з організації системи державних закупівель озброєння та військової техніки. *Journal of Scientific Papers «Social Development and Security»*. 2021. Vol. 11. № 2. С. 178-197.

Ткачук О. В. Public relations in the field of defense procurement as an object of illegal encroachments

Since the beginning of the full-scale invasion of the Russian Federation into our country, there has been a sharp increase in the volume of financing the defense budget and the needs of the army in both goods and works and services, which has made the sphere of defense procurement extremely attractive to offenders. In science, two approaches are distinguished to defining the concept of "sphere of defense procurement": as a set of relationships and interdependencies between participants in the procurement process and as a process by which the authorities in the field of defense acquire various goods, services or works. In general, the sphere of defense procurement is aimed at ensuring an appropriate level of national security, protecting state sovereignty and territorial integrity. Its main tasks are to create appropriate conditions for the acquisition of goods, works and services to ensure national security and defense with the most effective and transparent spending of public funds. Defense procurement is carried out in certain stages, which are the formation and maintenance of an electronic register of procurement participants; selection of procurement executors and placement of defense procurement; conclusion of state procurement contracts; execution of defense procurement; adjustment of defense procurement; monitoring the implementation of defense procurement and preparation of reports on their implementation. Some stages of defense procurement that took place in peacetime were suspended: planning of defense procurement and conducting market research; development of indicators and preparation of defense procurement plans; formation of proposals and approval of a consolidated three-year procurement plan (for closed procurement). Also, during martial law, significant legislative changes took place that allowed simplifying defense procurement, which, in turn, led to an increase in the risk of unlawful encroachments on public relations in the specified area. The effectiveness of ensuring the security of public relations in the field of defense procurement and its ability to withstand various threats will be facilitated by its modernization, taking into account the positive experience of the world's leading countries in the studied area.

Key words: defense procurement, public procurement, unlawful encroachments, budget funds, state budget, criminal encroachments.